

Mateusz Surowcow¹

Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie

Adaptacja przestrzeni osiedlowej do potrzeb osób niepełnosprawnych i seniorów na przykładzie Osiedla Sadyba w Warszawie²

Streszczenie

Tematyka pracy dotyczy adaptacji przestrzeni osiedli mieszkaniowych do potrzeb osób niepełnosprawnych i seniorów. Opracowanie projektowe wykonano na podstawie wyników analiz uwarunkowań przestrzenno-funkcjonalnych oraz badań ankietowych i obserwacyjnych, które pokazały, że znaczna część starszych i niepełnosprawnych użytkowników terenów osiedli wielorodzinnych spotyka się z przejawem marginalizacji i wykluczenia z powodu barier architektonicznych i społecznych. Przygotowana koncepcja dla fragmentu Osiedla Sadyba w Warszawie jest przykładem wdrożenia rozwiązań opartych na idei projektowania uniwersalnego.

Słowa kluczowe:

projektowanie uniwersalne, starzenie się, dysfunkcyjność, ograniczenia w poruszaniu, niepełnosprawność, bariery architektoniczne

Adaptation of Residential Spaces for Disabled People and Seniors on the Example of Sadyba in Warsaw

¹ Autor, Mateusz Surowcow, jest Laureatem XIX edycji organizowanego przez Państwowy Fundusz Rehabilitacji Osób Niepełnosprawnych Ogólnopolskiego Konkursu „Otwarte Drzwi” na najlepsze prace magisterskie i doktorskie, których tematem badawczym jest zagadnienie niepełnosprawności w wymiarze społecznym, zawodowym lub zdrowotnym. Jego praca magisterska zatytułowana „Adaptacja przestrzeni osiedlowej do potrzeb osób niepełnosprawnych i seniorów na przykładzie Osiedla Sadyba w Warszawie”, napisana pod kierunkiem dr inż. Kingi Kimic, Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie, zajęła I miejsce w kategorii prac magisterskich o tematyce rozwiązań technologicznych służących osobom niepełnosprawnym. Praca otrzymała również Nagrodę Grand Prix Sekcji Architektury Krajobrazu Oddziału Warszawskiego Stowarzyszenia Architektów Polskich dla najlepszych prac magisterskich obronionych w 2021 roku. Aktualnie Autor rozwija konkretne umiejętności zawodowe i zdobywa praktyczne doświadczenie w kształtowaniu i utrzymywaniu zieleni w przestrzeni miejskiej na terenach wybranych parków i dzielnic w Zarządzie Zieleni m.st. Warszawy.

² Autorski artykuł naukowy napisany na podstawie pracy magisterskiej nagrodzonej w XIX edycji organizowanego przez Państwowy Fundusz Rehabilitacji Osób Niepełnosprawnych Ogólnopolskiego Konkursu „Otwarte Drzwi” na najlepsze prace magisterskie i doktorskie, których tematem badawczym jest zagadnienie niepełnosprawności w wymiarze społecznym, zawodowym lub zdrowotnym. Praca magisterska obroniona w 2021 r., w kategorii prac magisterskich o tematyce dostępności; tytuł pracy: „Adaptacja przestrzeni osiedlowej do potrzeb osób niepełnosprawnych i seniorów na przykładzie Osiedla Sadyba w Warszawie”; autor pracy: Mateusz Surowcow, Instytut Inżynierii Środowiska, Katedra Architektury Krajobrazu Szkoły Głównej Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie; promotor pracy: dr inż. Kinga Kimic, Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie.

Summary

This study investigates an adaptation of housing estates spaces to the needs of the disabled and seniors. The design study was based on the results of spatial and functional conditions analyses as well as surveys and observation studies, which showed that a significant number of elderly and disabled users of multi-family housing estates experience marginalisation and exclusion due to the architectural and social barriers. The concept prepared for a part of the Sadyba housing estate in Warsaw is an example of implementing solutions based on the idea of universal design.

Keywords:

universal design, aging, dysfunctional, limitation of mobility, disability, architectural barriers

Wprowadzenie

Ogólnodostępne przestrzenie w wielu miejscach w Polsce wciąż nie są wystarczająco dostosowane do ograniczeń w poruszaniu się dla zwiększającej się liczby seniorów i osób, których zdrowie i możliwość funkcjonowania pogarszają się, czyniąc ich w wielu przypadkach niepełnosprawnymi. Optymistycznym jest jednak fakt, iż po przystąpieniu do Unii Europejskiej zasadniczo uległy zmianom i zostały znacznie dostosowane do spełniania zasad dotyczących kształtowania przestrzeni zabudowanych w sposób poprawiający ich dostępność dla wszystkich grup użytkowników, w tym tych narażonych na marginalizację lub wykluczenie. Przestrzenie osiedli mieszkaniowych są tymi, z których korzysta wielu seniorów i niepełnosprawnych. Często są również alternatywą dla spędzania czasu na zewnątrz, co wynika z utrudnionego dostępu do terenów zielni położonych dalej od miejsc ich zamieszkania lub z ograniczeń, które uniemożliwiają dotarcie do nich. O ile mamy możliwość respektować potrzeby użytkowników podczas kształtowania przestrzeni nowych osiedli i stosować liczne rozwiązania umożliwiające funkcjonowanie seniorom oraz osobom niepełnosprawnym w tych obiektach, o tyle trudne jest zaadaptowanie przestrzeni już istniejących, zwłaszcza tych zlokalizowanych w „starych” osiedlach mieszkaniowych. Objęty opracowaniem fragment warszawskiej Sadyby, zaprojektowany na przełomie lat 60. i 70. przez Halinę Skibniewską i Alinę Scholtz jest jedną z pierwszych inwestycji, w których zarówno część mieszkań jak i terenów przylegających do zabudowy zostały specjalnie dostosowane do potrzeb osób z dysfunkcjami. Tym samym jest założeniem unikalnym nie tylko w skali Warszawy, ale także Polski. Dziś jednak, po wielu latach od realizacji tych uniwersalnych założeń można zauważyć, że potencjał tego miejsca dla kształtowania przestrzeni przyjaznej osobom starszym i niepełnosprawnym nie jest wykorzystywany, a w przeważającej części osiedla spotkać możemy wiele barier, zarówno strukturalnych, jak i niestrukuralnych. Zapewnienie dostępności do przestrzeni publicznych, w tym terenów zieleni osiedlowej, jest niezbędne w codziennym funkcjonowaniu szczególnie tych grup mieszkańców osiedli, zważywszy na zmieniającą się sytuację demograficzną w kraju związaną z rosnącym udziałem liczby osób powyżej 60. roku życia. Opracowanie zawarte w pracy dyplomowej ma na celu z jednej strony powrót do idei zaproponowanych dla tej przestrzeni – jako innowacyjne – kilkadziesiąt lat temu, skonfrontowanie ich ze współczesnymi przekształceniami tego miejsca, a także potrzebami i możliwościami kształtowania przestrzeni przyjaznych seniorom i niepełnosprawnym obecnie, aby przywrócić dawne wartości i poszerzyć je o nowe, atrakcyjne i funkcjonalne rozwiązania.

Cel i zakres pracy

Cel pracy obejmował zbiór informacji o zasadach kształtowania przestrzeni osiedlowych dostosowanych do potrzeb seniorów i osób z różnym stopniem niepełnosprawności, na podstawie których sformułowano wytyczne projektowe do opracowania ogólnej koncepcji zagospodarowania Osiedla Sadyba w Warszawie, uwzględniającej poprawę jego funkcjonowania społecznego i walorów ozdobnych. Kluczowym elementem pracy była część badawcza dotycząca rozpoznania aspektów związanych z kształtowaniem przestrzeni osiedli mieszkaniowych, które powinny być przyjazne szczególnie dla użytkowników, którzy z uwagi na różnego rodzaju dysfunkcyjność mogą być narażeni na wykluczenie społeczne. Przegląd i analiza informacji zawartych w literaturze przedmiotu dotyczyła aspektów przestrzenno-funkcjonalnych i społecznych kształtowania przestrzeni osiedli mieszkaniowych, obowiązujących w dokumentach prawa międzynarodowego i krajowego, które respektują potrzeby tych osób. Część badawcza pracy wiązała się również z przeglądem literatury w zakresie identyfikacji ograniczeń dla osób niepełnosprawnych i seniorów oraz wyjaśnieniem pojęcia projektowania uniwersalnego. Kluczowym elementem pracy było rozpoznanie potrzeb i oczekiwań użytkowników na podstawie przeprowadzonych obserwacji i badań ankietowych, czego wynikiem było sformułowanie ogólnych wskazań do kształtowania terenów osiedlowych zgodnych z ideą projektowania dla wszystkich. W części projektowej pracy przeprowadzono szereg analiz uwarunkowań wewnętrznych i zewnętrznych Osiedla Sadyba w Warszawie. Na ich podstawie określono mocne i słabe strony względem potrzeb osób niepełnosprawnych i seniorów oraz opracowano nowy program funkcjonalno-przestrzenny, będący podstawą do stworzenia koncepcji zagospodarowania terenu i wdrożenia przykładowych rozwiązań mających ułatwić tym osobom funkcjonowanie w przestrzeni osiedla.

Charakterystyka osób ze specjalnymi wymaganiami

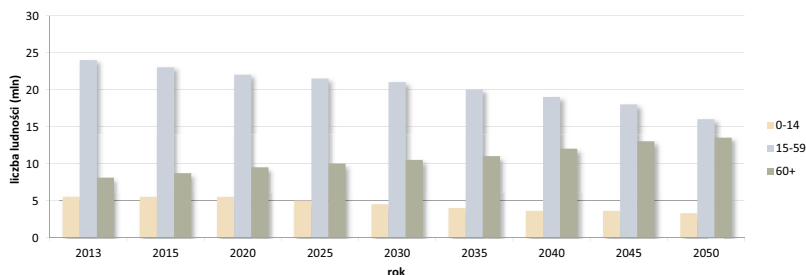
Aby zrozumieć problem, jakim jest częste niedostosowanie przestrzeni publicznych do potrzeb osób niepełnosprawnych i seniorów, należy zgłębić pojęcia związane z charakterystyką tych użytkowników. Często mylone lub stosowane w podobnym kontekście pojęcia niepełnosprawności i inwalidztwa prowadzą do problemów w interpretacji różnego rodzaju zapisów i kryteriów, jakimi powinniśmy się kierować w dostosowywaniu istniejących i kształtowaniu przyszłych przestrzeni, które powinny być przyjazne dla użytkowników ze wszystkich grup społecznych. Dotyczy to również osób starszych, często kategoryzowanych na podstawie wieku, a nie mobilności, która nie zawsze odpowiada stanom, w jakich poszczególne osoby się znajdują.

Osoby starsze

Główny Urząd Statystyczny szacuje, że liczba ludności w Polsce wynosi około 38 milionów, z czego 22% stanowią osoby powyżej 60. roku życia. Zauważalne jest więc, że w przeciągu ostatnich kilkudziesięciu lat rozwój demograficzny naszego kraju uległ spowolnieniu w wyniku pozytywnego zjawiska wydłużającego się życia Polaków i coraz niższego poziomu

dietności. Ponadto prognozy ludności opracowane w 2014 roku przez GUS wskazują, że do 2050 roku udział ludności w wieku powyżej 60 lat wzrośnie co najmniej o 40% (ryc. 1). Jest to niepodważalny dowód wskazujący, że polskie społeczeństwo starzeje się³.

Ryc. 1 Wykres przedstawiający prognozowaną liczbę ludności na przestrzeni lat 2013–2050 według wybranych grup wiekowych (źródło: GUS, 2014, oprac. własne)

W powszechnie stosowanej terminologii istnieje wiele słów określających osoby znajdujące się w ostatnim okresie życia. Można nazwać je mianem *seniorów*, *emerytów*, *osób w wieku podeszłym* czy *sędziwym*. W zależności od różnych formalnych oraz nieformalnych dokumentów osobom tym przypisuje się te określenia na podstawie wieku. Odnosząc się jednak do *Ustawy z dnia 11 września 2015 roku o osobach starszych* (Dz. U. 2015, poz. 1705 z późn. zm.), możemy spotkać się z zapisem świadczącym o tym, że do grupy osób starszych zalicza się obywateli, którzy ukończyli 60. rok życia⁴. Chociaż starość dotyczy przede wszystkim wymiaru biologicznego związanego z fizjologią ludzką, wiąże się ona również z wymiarem poznawczym, emocjonalnym, a przede wszystkim społecznym.

Starzenie się ludzkiego organizmu jest nieuniknionym procesem, warto jednak zauważyć, iż tempo oraz jego zakres bardzo często są zróżnicowane i związane z trybem życia we wcześniejszych latach, przebytymi chorobami, nałogami czy nawet statusem społecznym i indywidualnymi uwarunkowaniami genetycznymi. Często prowadzi do upośledzenia funkcjonowania organizmu, wpływając na utratę wewnętrznej równowagi i może prowadzić do postępującego stopnia niepełnosprawności.

Osoby niepełnosprawne

Niepełnosprawność to pojęcie, które stosunkowo niedawno zaczęło pojawiać się w dokumentach prawnych i literaturze z różnych dziedzin⁵. *Ustawa z dnia 29 listopada 1990 r. o pomocy społecznej* (Dz. U. 1990 nr 87, poz. 506 z późn. zm.) definiuje

³ GUS, Departament Badań Demograficznych i Rynku Pracy, 2014, *Sytuacja demograficzna osób starszych i konsekwencje starzenia się ludności Polski w świetle prognozy na lata 2014–2050*, <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/ludnosc/ludnosc/sytuacja-demograficzna-osob-starszych-i-konsekwencje-starzenia-sie-ludnosci-polski-w-swietle-prognozy-na-lata-2014-2050,18,1.html>, [dostęp: 10.01.2024], s. 2–6

⁴ *Ustawa z dnia 11 września 2015 roku o osobach starszych*, (Dz. U. 2015, poz. 1705 z późn. zm.)

⁵ J. Szołtysek, *Miasto dostosowane do potrzeb osób niepełnosprawnych: Przykłady działań* Częstochowy i Gliwice, [w:] J. Szołtysek, G. Trzpiot (red.), *Demograficzne uwarunkowania logistyki społecznej*, nr 175, Katowice, 2013, s. 159

niepełnosprawność jako stan fizyczny, psychiczny lub umysłowy powodujący trwałe lub okresowe utrudnienie, ograniczenie bądź uniemożliwienie samodzielnej egzystencji.

Światowa Organizacja Zdrowia uznaje zaś za osobę niepełnosprawną taką, która całkowicie lub częściowo nie jest w stanie zapewnić sobie w samodzielny sposób możliwości normalnego – indywidualnego oraz społecznego funkcjonowania, wskutek wrodzonego lub nabytego upośledzenia fizycznej lub psychicznej sprawności, tym samym odnosząc się zarówno do stanu zdrowotnego osoby niepełnosprawnej jak i do jej aspektów społecznych⁶. Warto jednak zwrócić uwagę, iż podejmując pełną problematykę ograniczonej mobilności, należy prawidłowo rozróżnić termin *niepełnosprawności* od *inwalidztwa*, które nie są ze sobą tożsame. W wielu opracowaniach oraz w potocznym języku, w sposób mylny pojęcia te często są stosowane równoznacznie lub zamiennie^{7,8}. Pojęcie *niepełnosprawności* w odróżnieniu od *inwalidztwa* odnosi się do częściowego lub całkowitego uszkodzenia psychofizycznej sprawności człowieka, prowadzącej do ograniczenia funkcjonalnego, czyli ograniczenia jego aktywności życiowej. Opisywany stan nie zawsze musi współwystępować z widocznymi zmianami fizycznymi, jak w przypadku inwalidztwa.

Ograniczenia w zakresie korzystania z przestrzeni osiedli mieszkaniowych przez osoby niepełnosprawne i seniorów

Powodem niedostosowanych przestrzeni, braku ich dostępności czy niskiej jakości są w znacznej mierze zapisy prawa, które w odniesieniu do wielu aspektów dosyć ogólnie traktują tę sferę funkcjonowania osób z dysfunkcjami i seniorów. Wskazują na kształtowanie jedynie obiektów nowych i poddawanych modernizacjom w odniesieniu do przyjętej dopiero w 1995 roku *Ustawy z dn. 7 lipca 1994 r. – Prawo budowlane* (Dz. U. 1994 nr 89, poz. 414 z późn. zm.). Brakuje również narzędzi, które eliminowałyby wszystkie pojawiające się w przestrzeniach bariery i zjawiska dyskryminacji osób z ograniczeniami w swobodnym poruszaniu się. Mimo obowiązujących w polskim prawie dokumentów dotyczących kształtowania przestrzeni przyjaznych wszystkim grupom społecznym, wciąż w ich zapisach brakuje konkretnych wskazań związanych z zasadą *projektowania uniwersalnego*^{9,10}.

Wydawać by się mogło, że polityka kształtowania polskich osiedli często ogranicza się jedynie do koniecznych prac restytucyjnych. Jednakże we wstępie do polskiej wersji wydania *Jak przetworzyć miejsce: Podręcznik kreowania udanych przestrzeni publicznych*,

⁶ Międzynarodowa Klasyfikacja Funkcjonowania, Niepełnosprawności i Zdrowia (*International Classification of Functioning, Disability and Health – ICF*), Światowa Organizacja Zdrowia (WHO), 2001

⁷ A. Ostrowska, *Niepełnosprawni w społeczeństwie. Postawy społeczeństwa polskiego wobec ludzi niepełnosprawnych (Raport z badań)*, Warszawa, Wydawnictwo Instytutu Filozofii i Socjologii PAN, 1994, s. 13

⁸ S. K. Shahrom, R. Zainol, *Universal design in housing for people with disabilities: A review*, *Journal of Design and Built Environment* 2015, 15(1), Kuala Lumpur

⁹ B. Komar, *Współczesna jakość spółdzielczej przestrzeni osiedlowej w świetle zasad rozwoju zrównoważonego na wybranych przykładach*, Gliwice, Wydawnictwo Politechniki Śląskiej, 2014, s. 129–131

¹⁰ K. Kimic, *Ograniczenia w zakresie korzystania z przestrzeni osiedlowej przez seniorów na przykładzie terenu SMB „Imielin” w Warszawie*, [w:] M. Herudzińska, I. Błaszczak (red.), *Znane i nieznanie oblicza starości jako obszar wyzwań dla społeczeństw XXI wieku*, Warszawa, Wydawnictwo SGGW, 2016, s. 114–124

autorzy zwracają uwagę, iż zjawisko to może wynikać m.in. z braku utrwalonych działań po transformacji ustrojowej z 1989 roku i odpowiednich grup demokratycznych oraz niedojrzałości lokalnych samorządów i braku partycypacji ze strony społeczeństwa¹¹. Istotny jest tu również czynnik ekonomiczny, często ograniczający istniejące jednostki do zawężenia podejmowanych działań lub wręcz rezygnacji z nich, czy brak świadomości z występujących w przestrzeni zagrożeń oraz utrudnień, jakie niosą za sobą bariery przestrzenne¹².

Bariery strukturalne w przestrzeniach osiedli mieszkaniowych

Wśród *bier strukturalnych* wyróżnić można wszystkie elementy zagospodarowania znajdujące się w przestrzeni osiedlowej, które stanowią jakąkolwiek trudność w ich pokonaniu dla osób z tymczasowymi lub stałymi problemami w przemieszczaniu się, seniorom oraz innym osobom ze szczególnymi wymaganiami w zakresie poruszania się. Do tej grupy zaliczają się zarówno elementy architektoniczne jak i urbanistyczne, których brak może powodować zaniechanie lub całkowicie uniemożliwić pokonanie trasy zamierzonej przez wspomnianych użytkowników¹³. Bariery te mogą pojawiać się w różnych częściach struktury osiedla mieszkaniowego – zarówno na ciągach pieszej i kołowej komunikacji, ale także w miejscach, w których łączą się one ze sobą. Często są spotykane bezpośrednio w wewnętrznych częściach kształtujących przestrzenie osiedli, ale również w elementach tworzących powiązanie z pozostałymi częściami miasta. Poza głównymi ciągami komunikacji pieszej oraz tymi o mniej znaczącej randze, często przeszkody te napotkać można w najważniejszych strefach osiedla – wejściach do budynków. *Bariery strukturalne* w ogólnodostępnych przestrzeniach mogą pojawiać się pojedynczo lub grupowo. Niemniej jednak wystąpienie choćby jednej z nich może uniemożliwić przemieszczanie się osobom z problemami motorycznymi i jest to podstawą do prowadzenia prac modernizacyjnych umożliwiających swobodne korzystanie z danej przestrzeni^{14,15}.

Bariery niestrukturalne w przestrzeniach osiedli mieszkaniowych

Wśród najczęstszych bier niestrukturalnych, które napotykają osoby niepełnosprawne i seniorzy w codziennym funkcjonowaniu w obszarach osiedli mieszkaniowych, wyróżnić możemy *bariery mentalne*. Są to m.in. *bariery ekonomiczne, kulturowe, edukacyjne* czy *społeczne*. Każda z tych grup bier charakteryzuje się specyficznymi

¹¹ T. Jeleński, W. Kosiński, *Jak przetworzyć miejsce: Podręcznik kreowania udanych przestrzeni publicznych*, Kraków, Fundacja Partnerstwo dla Środowiska, 2009, s. 9–14

¹² B. Komar, *Współczesna jakość...*, op. cit., s. 131

¹³ M. Zrałek, *Bariery życiowe niepełnosprawnych ze szczególnym uwzględnieniem bier architektonicznych*, [w:] *Prace Naukowe, t. Niepełnosprawni w środowisku społecznym*, Katowice, Akademia Ekonomiczna, 1999, s. 65–91

¹⁴ M. Zrałek, *Bariery życiowe...*, op. cit., s. 65–91

¹⁵ B. Komar, *Współczesna jakość...*, op. cit., s. 132–133

czynnikami wpływającymi na możliwości zaspokojenia stopnia materialnych i niematerialnych potrzeb, spełnienia standardów czy realizacji wartości użytkowników danej przestrzeni¹⁶. *Bariery ekonomiczne* często związane są z brakiem środków materialnych, co sprawia, że podstawowym źródłem utrzymania się osób niepełnosprawnych i ich rodzin są świadczenia rentowe i inne środki materialne pochodzące z pomocy społecznej. Często są one niewystarczające, aby prowadzić życie na godnym poziomie. Podobna sytuacja dotyczy seniorów, dla których podstawowym źródłem utrzymania się są najczęściej świadczenia emerytalne. Aspekt ten stwarza problemy przede wszystkim podczas zakupu niezbędnych lekarstw, opłacenia odpowiednich zabiegów rehabilitacyjnych, konieczności zapewnienia stałej opieki czy dostosowania miejsca zamieszkania do potrzeb osób z ograniczeniami w poruszaniu się. W odniesieniu do *bariery kulturowych* związane są one w szczególności z promowaniem pozytywnego podejścia do konkretnych grup społecznych, które może prowadzić do wykluczenia i stygmatyzacji użytkowników z różnymi ograniczeniami. Wiąże się to również z nietypowym wyglądem czy zachowaniem odbiegającym od powszechnie przyjętych norm. Omawiane bariery często są powiązane z *bariarami społecznymi* dotyczącymi przede wszystkim panujących w społeczeństwie przekonań, stereotypów i uprzedzeń związanych z chorobą, niepełnosprawnością i podeszłym wiekiem. Zwykle w dużym stopniu utrudniają one osobom wykluczonym normalne i aktywne funkcjonowanie w danym społeczeństwie, prowadząc do społecznej izolacji niosącej za sobą ryzyko chorób psychicznych. Bariery społeczne wynikające z uprzedzeń i stereotypów często prowadzą do zjawiska dyskryminacji oraz wynikającej z niej obojętności. Wpływa to negatywnie na kształtowanie przestrzeni zgodnych z ideą projektowania uniwersalnego¹⁷.

Badania potrzeb i oczekiwań użytkowników

Badania ankietowe¹⁸

Badania ankietowe są techniką używaną w naukach społecznych. W celu ich przeprowadzenia wykorzystywane są odpowiednio przygotowane kwestionariusze ankiet. Można je nazwać specyficznym wywiadem w formie pisemnej, który musi odpowiadać ściśle określonym regułom i zasadom właściwym dla określonego badania. Ich celem jest zebranie informacji o zjawiskach występujących w danym środowisku z zachowaniem wysokiego stopnia anonimowości respondentów biorących udział w badaniu.

Badania zostały przeprowadzone od marca do sierpnia 2021 roku, za pośrednictwem internetowej ankiety online oraz kwestionariusza w formie papierowej. Ze względu na specyficzną grupę respondentów badanie podzielono na dwa etapy. Pierwszy etap dotyczył potrzeb i oczekiwań osób powyżej 60. roku życia, natomiast drugi poruszał wątki związane z potrzebami osób niepełnosprawnych w przestrzeniach osiedli mieszkaniowych. Ankiety były prowadzone w sposób anonimowy. Metryczka umieszczona

¹⁶ K. Kimic, *Ograniczenia w zakresie...*, op. cit., s. 114–124

¹⁷ Ibidem

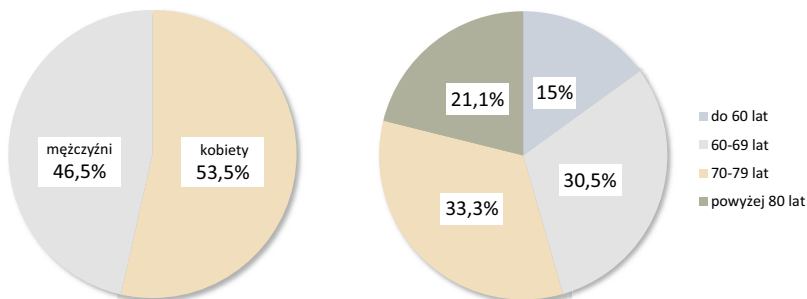
¹⁸ Rozdział porusza wybrane na potrzeby niniejszego artykułu elementy badań ankietowych potrzeb i oczekiwań użytkowników osiedli mieszkaniowych w Warszawie.

w początkowej części formularza pozwoliła uzyskać informacje z zakresu społeczno-demograficznej struktury respondentów. Badanie ankietowe w formie pytań jednokrotnego lub wielokrotnego wyboru prowadzone było przede wszystkim wśród osób zamieszkujących osiedla mieszkaniowe, aby jak najlepiej poznać stosunek tych użytkowników do przestrzeni i infrastruktury otaczającej zabudowę wielorodzinną. W zależności od badanej grupy użytkowników udostępniano jedną z dwóch ankiet. W przypadku osób niepełnosprawnych miały one na celu pozyskanie informacji dodatkowych – o czasie powstania dysfunkcji, jej rodzaju i stopniu niepełnosprawności przyznanym na podstawie orzeczenia lekarskiego. W ankietach zawarto również pytania pozwalające rozpoznać stosunek respondentów do grup społecznych, których dotyczy tematyka niniejszej pracy oraz do spędzania czasu wolnego w osiedlowych terenach zieleni. W prowadzonym badaniu skupiono się także na rozpoznaniu barier wpływających na ograniczenie codziennego funkcjonowania w przestrzeni osiedlowej przez osoby niepełnosprawne i seniorów oraz na ocenie praktycznych umiejętności korzystania z nowoczesnych technologii przez te osoby. Analiza uzyskanych w badaniu odpowiedzi na zadane respondentom pytania, pozwoliła poznać ich stosunek do przestrzeni osiedli mieszkaniowych.

Seniorzy

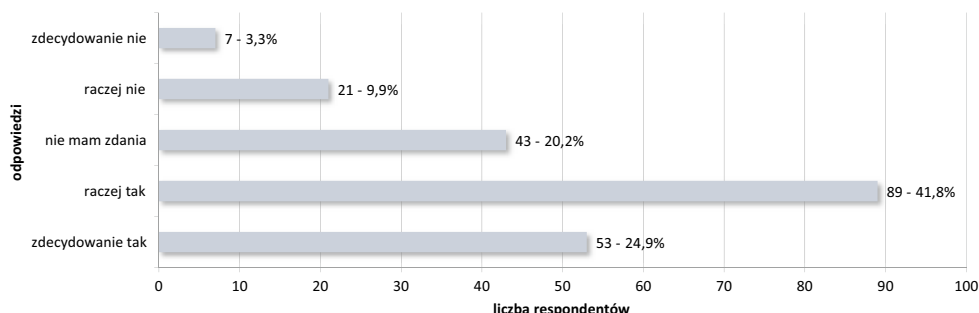
W ankiecie dotyczącej potrzeb i oczekiwań seniorów zamieszkujących osiedla mieszkaniowe wzięło udział 213 respondentów. Wśród nich kobiety stanowiły 53,5%, a mężczyźni 46,5% (ryc. 2). Struktura wiekowa osób biorących udział w ankiecie kształtowała się następująco: osoby pomiędzy 60. a 69. rokiem życia – 30,5%, między 70. a 79. rokiem życia – 33,3%, a osoby powyżej 80 lat – 21,1%. Stąd seniorzy biorący udział w prowadzonym badaniu stanowili aż 85% ankietowanych (ryc. 3).

Ryc. 2, Ryc. 3 Udział procentowy osób ankietowanych w zależności od płci, udział procentowy osób ankietowanych w zależności od przedziału wiekowego (oprac. własne)

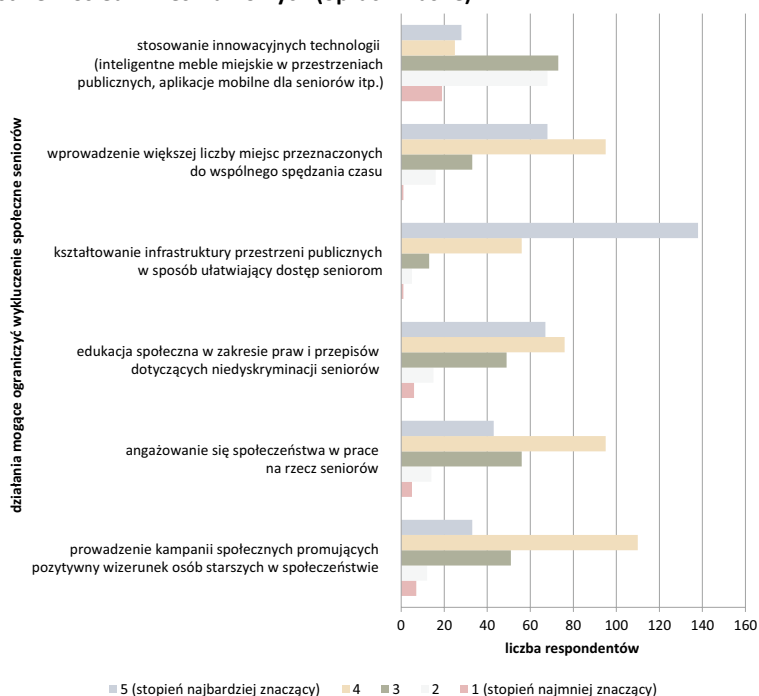
Opinia respondentów na temat wykluczenia społecznego seniorów jednoznacznie wskazuje, że osoby biorące udział w badaniu odczuwają problemy związane ze swobodnym funkcjonowaniem w przestrzeniach osiedli mieszkaniowych. Zdecydowana większość odpowiedziała, że ich zdaniem seniorzy spotykają się z oznakami wykluczenia. Blisko 14% ankietowanych uważa, że przejawy wykluczenia ich nie dotyczą (ryc. 4).

Ryc. 4 Opinia osób ankietyowanych na temat wykluczenia społecznego seniorów z przestrzeni osiedli mieszkaniowych (oprac. własne)

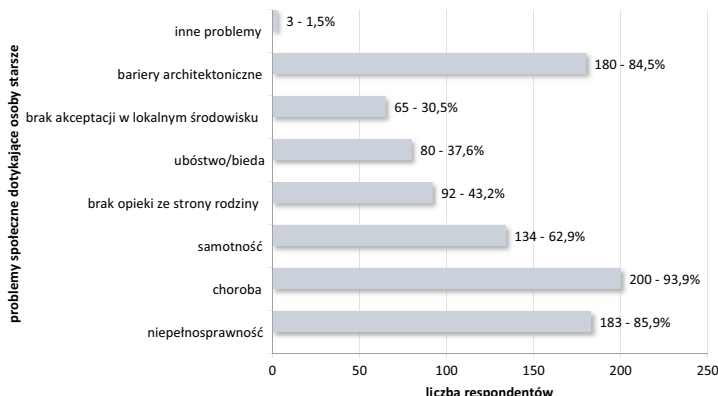
Wśród wskazanych działań mogących ograniczyć wykluczenie społeczne seniorów z przestrzeni osiedli mieszkaniowych, respondenci odpowiedzieli, że największe znaczenie ma kształtowanie infrastruktury przestrzeni publicznych w sposób ułatwiający im dostęp. Wprowadzenie większej liczby miejsc przeznaczonych do wspólnego spędzania czasu, edukacja społeczna w zakresie praw i przepisów dotyczących niedyskryminacji, angażowanie się społeczeństwa w prace na rzecz seniorów oraz prowadzenie kampanii promujących pozytywny wizerunek tych osób ma równie istotne znaczenie w ograniczaniu wykluczenia społecznego osób w podeszłym wieku (ryc. 5).

Ryc. 5 Opinia osób ankietyowanych na temat działań mogących ograniczyć wykluczenie społeczne seniorów z przestrzeni osiedli mieszkaniowych (oprac. własne)

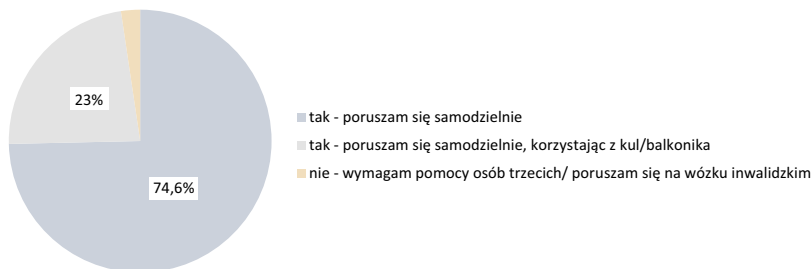
Wśród najczęściej wskazanych problemów społecznych dotyczących osoby starsze, respondenci wskazali chorobę, niepełnosprawność oraz bariery architektoniczne. Równie ważnym według nich problemem okazała się samotność, często dotykająca osoby w starszym wieku. Wśród innych problemów ankietowani wymienili również utrudniony dostęp do przestrzeni publicznych, brak odpowiednio dostosowanych miejsc do osób starszych, brak akceptacji w lokalnym środowisku, problemy związane z finansami czy brak opieki ze strony bliskich (ryc. 6).

Ryc. 6 Problemy społeczne, z którymi spotykają się osoby starsze (oprac. własne)

Na pytanie dotyczące sposobu poruszania się respondentów po terenie osiedla, 74,6% odpowiedziało, że porusza się samodzielnie, a 23% porusza się korzystając z kul lub balkoniku. Niespełna 3% osób biorących udział w ankiecie odpowiedziało, że wymaga pomocy osób trzecich lub porusza się na wózku inwalidzkim (ryc. 7).

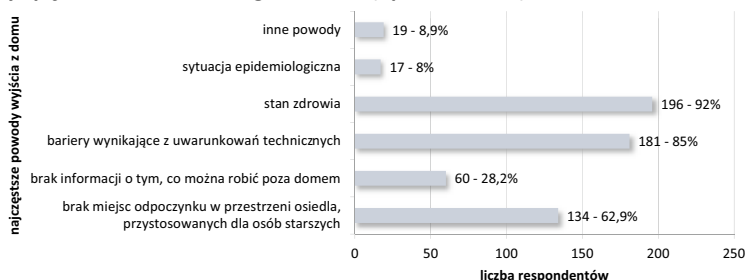
Ryc. 7 Sposób poruszania się osób ankietowanych po terenie osiedla (oprac. własne)

W pytaniu dotyczącym powodów spędzania czasu w domu aż 92% respondentów wskazywało, że seniorzy swój czas wolny wolą spędzać w domu ze względu na stan zdrowia. Równie ważnym powodem wpływającym na niechęć do spędzania czasu w przestrzeniach osiedli mieszkaniowych są pojawiające się bariery wynikające z uwarunkowań technicznych, które wskazało 85% respondentów. Brak miejsc odpoczynku, które byłyby odpowiednio przystosowane do osób starszych wskazało 62,9% ankietowanych. Wśród innych powodów znalazły się także: brak informacji o tym, co można robić poza domem, panująca w 2021 roku sytuacja epidemiologiczna czy brak pomocy, chęci, samotność

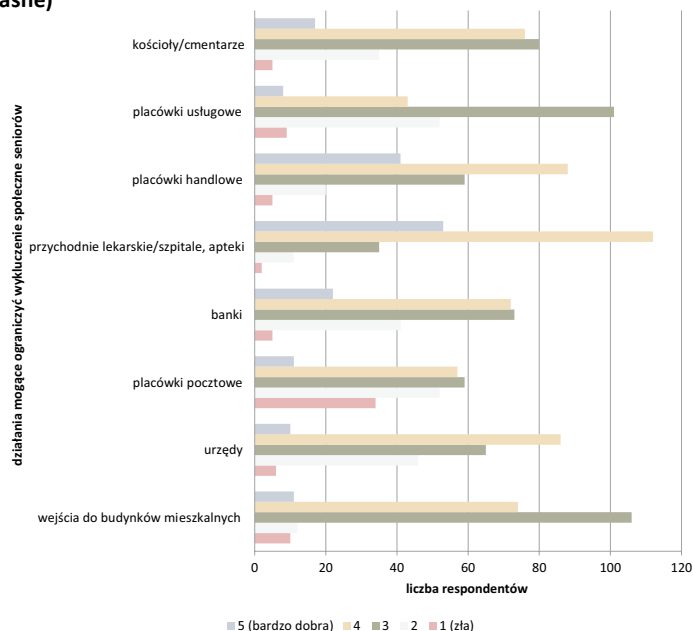
i warunki atmosferyczne, które stanowiły niewielki ułamek powodów, dla których respondenci uważają, że seniorzy niechętnie chcą spędzać czas poza domem (ryc. 8).

Ryc. 8 Powody spędzania czasu wolnego w domu (oprac. własne)

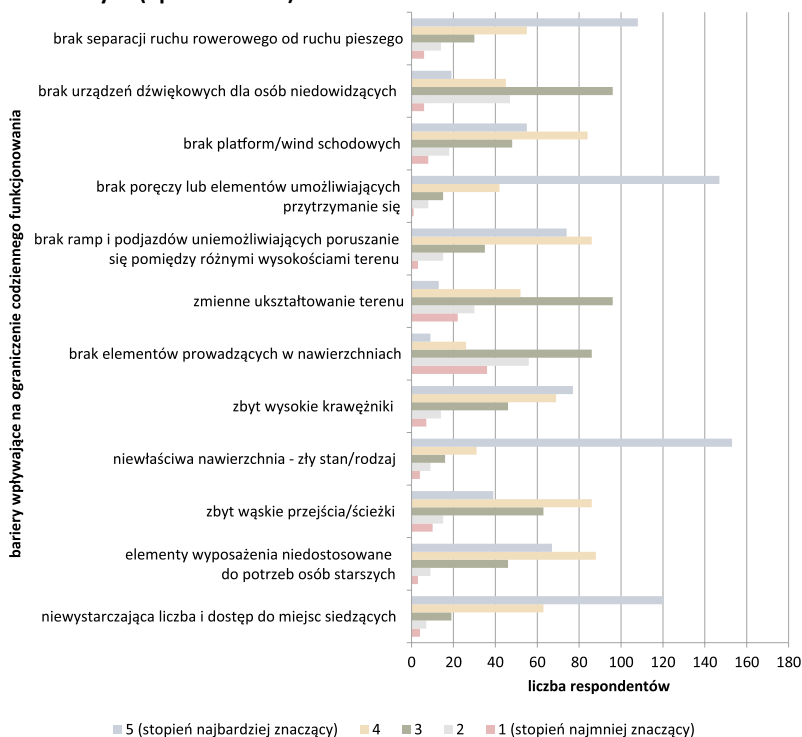
W części badania dotyczącej dostępności wybranych miejsc w przestrzeni osiedli mieszkaniowych lub ich najbliższego otoczenia, największy udział respondentów wskazał placówki świadczące usługi medyczne za najlepiej dostępne. W przypadku kościołów i cmentarzy, placówek usługowych takich jak zakłady fryzjerskie, krawieckie i punkty gastronomiczne, respondenci przeważnie oceniali ich dostępność na dobrym lub dostatecznym poziomie. Podobnie w przypadku placówek handlowych (sklepów, marketów, centrów handlowych) oraz urzędów. Dostępność oddziałów świadczących usługi finansowe i ubezpieczeniowe przeważnie oceniano na poziomie dostatecznym lub dobrym. Wejścia do budynków mieszkalnych, które pełnią najważniejszą rolę w przestrzeniach osiedli, zostały ocenione jako dostatecznie dostępne (ryc. 9).

Ryc. 9 Ocena dostępności wybranych miejsc w przestrzeniach osiedli mieszkaniowych dla osób starszych (oprac. własne)

Znaczącą częścią badania było wskazanie przez respondentów barier architektonicznych mogących wpłynąć na ograniczenie codziennego funkcjonowania w przestrzeni osiedlowej seniorów. Stąd w pięciostopniowej skali, gdzie 1 oznaczał stopień najmniej znaczący, a 5 stopień najbardziej znaczący, osoby biorące udział w badaniu wskazywały wpływ poszczególnych barier przestrzennych na możliwość poruszania się i korzystania z otaczających osiedla, ogólnodostępnych przestrzeni. Wśród sugerowanych rodzajów utrudnień, ankietowani wskazali, że najbardziej znaczącą barierą są nieodpowiednio dostosowane nawierzchnie, ich rodzaj lub stan techniczny. Równie ważną barierą okazał się częsty brak poręczy lub innych elementów umożliwiających przytrzymanie się, wskazywane niemalże tak często jak nieodpowiednie nawierzchnie. Niewystarczająca liczba i dostęp do miejsc siedzących oraz separacja ruchu pieszego od rowerowego zostały wskazane jako jedne z najbardziej znaczących barier, stąd ich eliminowanie można uznać za równie istotne. Znaczące okazały się również takie bariery jak: elementy wyposażenia niedostosowane do potrzeb osób starszych (np. ławki bez oparcia), zbyt wąskie chodniki i przejścia, zbyt wysokie krawężniki, brak ramp, pochylni, platform i podjazdów umożliwiających przemieszczanie się pomiędzy różnymi wysokościami terenu (ryc. 10).

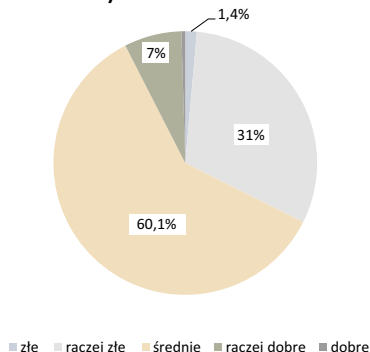
Ryc. 10 Bariery wpływające na ograniczenie codziennego funkcjonowania seniorów w przestrzeniach osiedli mieszkaniowych (oprac. własne)

W prowadzonym badaniu poproszono również respondentów o opinię na temat ogólnego przystosowania osiedli mieszkaniowych do poruszania się przez seniorów. Większość

z nich oceniła ich przystosowanie jako średnie (60,1%). Aż 31% badanych odpowiedziało, że przystosowanie osiedla do potrzeb seniorów jest raczej złe. Tylko 7,5% odpowiedziało, że osiedle jest dobrze przystosowane do funkcjonowania osób starszych (ryc. 11).

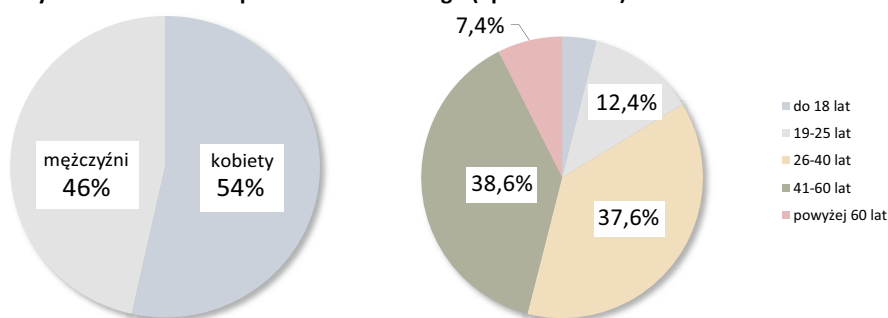
Ryc. 11 Opinia osób ankietowanych na temat ogólnego przystosowania osiedli mieszkaniowych do poruszania się przez seniorów (oprac. własne)

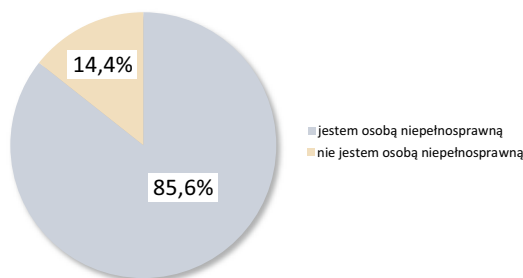
Osoby niepełnosprawne

W ankiecie dotyczącej potrzeb i oczekiwań osób niepełnosprawnych, które mieszkają w osiedlach mieszkaniowych wielorodzinnych, wzięło udział 202 respondentów. Wśród nich kobiety stanowiły 53,5%, a mężczyźni 46,5% (ryc. 12). Struktura wiekowa osób, które wzięły udział w badaniu wygląda następująco: osoby poniżej 18. roku życia stanowiły 4% wszystkich respondentów, osoby pomiędzy 19. a 25. rokiem życia – 12,4%, pomiędzy 26. a 40. rokiem życia – 37,6%, pomiędzy 41. a 60. rokiem życia – 38,6%, natomiast osoby powyżej 60. roku życia stanowiły 7,4% ankietowanych (ryc. 13).

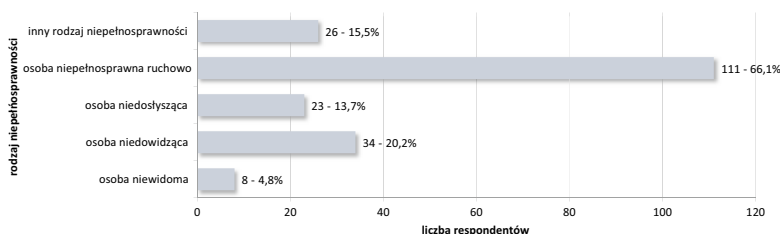
Ryc. 12, Ryc. 13 Udział procentowy osób ankietowanych w zależności od płci, udział procentowy osób ankietowanych w zależności od przedziału wiekowego (oprac. własne)

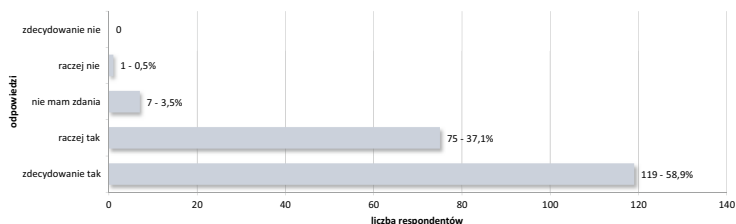
Kolejna część ankiety umożliwiła pozyskanie informacji na temat liczby osób niepełnosprawnych biorących udział w badaniu. W pytaniu *Czy jest Pani/Pan osobą niepełnosprawną?* aż 85,6% respondentów zadeklarowała przynależność do grupy osób niepełnosprawnych. Pozostali respondenci to opiekunowie oraz osoby mające styczność z osobami niepełnosprawnymi na co dzień (ryc. 14).

Ryc. 14 Udział procentowy osób niepełnosprawnych biorących udział w badaniu (oprac. własne)

Zapytano również o rodzaj towarzyszącej im niepełnosprawności. Zdecydowana większość – aż 66,1% wskazała, że należy do grupy osób niepełnosprawnych ruchowo. Wśród ankietowanych 25% stanowiły osoby z dysfunkcją wzroku (4,8% – osoby niewidome, 20,2% – osoby niedowidzące) i 13,7% osoby z dysfunkcją słuchu. Wśród innych rodzajów niepełnosprawności znalazły się takie odpowiedzi jak: mózgowie porażenie dziecięce, choroby genetyczne, neurologiczne, psychiczne, cukrzyca czy otyłość. Osoby, którym towarzyszyły te rodzaje niepełnosprawności, stanowiły 15,5% osób niepełnosprawnych biorących udział w badaniu (ryc. 15).

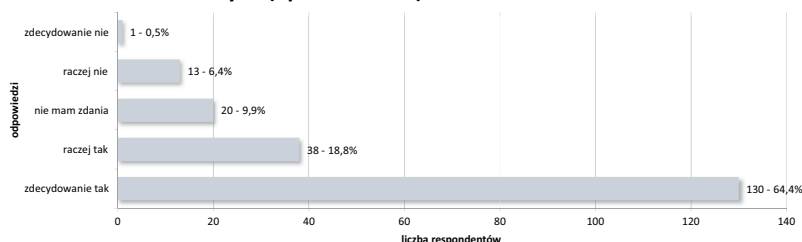
Ryc. 15 Wskazany przez osoby ankietowane rodzaj posiadanej niepełnosprawności (oprac. własne)

W kwestii dotyczącej udzielenia pomocy osobie niepełnosprawnej 58,9% respondentów wskazała, że zdecydowanie by jej pomogła. Odpowiedź *raczej tak* wskazało 37,1% osób biorących udział w ankiecie. Tylko jedna osoba zadeklarowała brak chęci pomocy dla osoby niepełnosprawnej, natomiast nikt nie odpowiedział, że zdecydowanie nie udzieli pomocy takiej osobie. Osoby, które nie mają zdania na ten temat stanowiły 3,5% wszystkich badanych (ryc. 16).

Ryc. 16 Opinia osób ankietowanych na temat chęci udzielenia pomocy osobie niepełnosprawnej (oprac. własne)

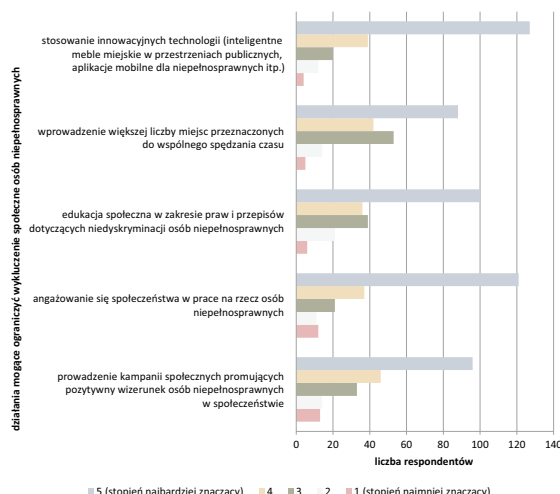
Badając opinię ankietowanych na temat wykluczenia społecznego osób niepełnosprawnych w przestrzeniach osiedli mieszkaniowych aż 64,4% respondentów wskazała, że jest przekonana o ich dyskryminacji i marginalizacji. Zaledwie 6,9% badanych uważa, że osoby niepełnosprawne nie spotykają się z oznakami wykluczenia (0,5% odpowiedziało *zdecydowanie nie*, a 6,4% – *raczej nie*). Niecałe 10% respondentów nie ma zdania w poruszanej kwestii (ryc. 17).

Ryc. 17 Opinia osób ankietowanych na temat wykluczenia społecznego osób niepełnosprawnych z przestrzeni osiedli mieszkaniowych (oprac. własne)

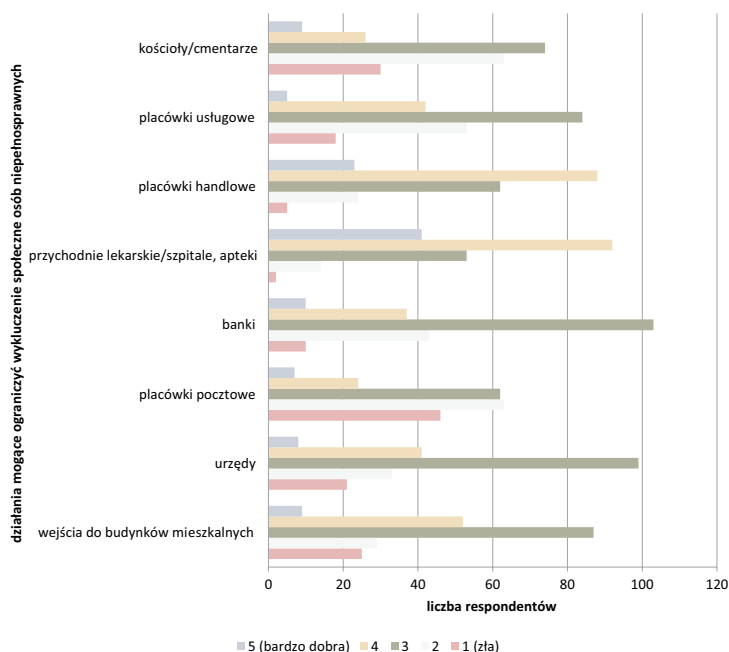
Z przeprowadzonego badania wynika jednak, że według ankietowanych najlepszym sposobem ograniczającym wykluczenie osób niepełnosprawnych z przestrzeni osiedli mieszkaniowych może być stosowanie innowacyjnych technologii takich jak inteligentne meble miejskie czy aplikacje mobilne oraz angażowanie się społeczeństwa w prace na rzecz osób niepełnosprawnych. Równie ważne okazało się prowadzenie kampanii społecznych promujących pozytywny wizerunek osób niepełnosprawnych w społeczeństwie, edukacja społeczna w zakresie praw i przepisów dotyczących niedyskryminacji osób niepełnosprawnych oraz wprowadzenie większej liczby miejsc do wspólnego spędzania czasu. Respondenci zgodnie wskazali, że działania mające pomóc angażowaniu osób niepełnosprawnych w życie na równym poziomie z innymi użytkownikami przynoszą pozytywne skutki (ryc. 18).

Ryc. 18 Opinia osób ankietowanych na temat działań mogących ograniczyć wykluczenie społeczne osób niepełnosprawnych z przestrzeni osiedli mieszkaniowych (oprac. własne)

W pytaniu o dostępność dla osób niepełnosprawnych wybranych miejsc w przestrzeni osiedli mieszkaniowych, poproszono respondentów o ich ocenę w skali od 1 (zła dostępność) do 5 (bardzo dobra dostępność). Wśród wskazanych obiektów tworzących strukturę osiedla, osoby biorące udział w ankiecie oceniły, że najgorzej dostosowanymi do potrzeb osób niepełnosprawnych są placówki pocztowe. To im najczęściej przydzielano najniższe oceny. Równie często negatywnie oceniano dostęp do kościołów i cmentarzy. Jeśli chodzi o postrzeganie w pozytywny sposób przez osoby biorące udział w badaniu miejsc sugerowanych w pytaniu, najczęściej oceniano bardzo dobrze lub dobrze dostęp osób niepełnosprawnych do placówek świadczących usługi medyczne – przychodni lekarskich, szpitali i aptek oraz placówek świadczących usługi handlowe – sklepów, marketów i centrów handlowych. Co istotne z punktu widzenia osób niepełnosprawnych, postrzeganie przestrzeni wejściowych do budynków mieszkalnych, przez przeważającą część osób biorących udział w badaniu zostało ocenione dostatecznie lub źle. Tylko 38% badanych oceniła dostępność wejść do budynków mieszkalnych dla osób niepełnosprawnych dobrze lub bardzo dobrze (ryc. 19).

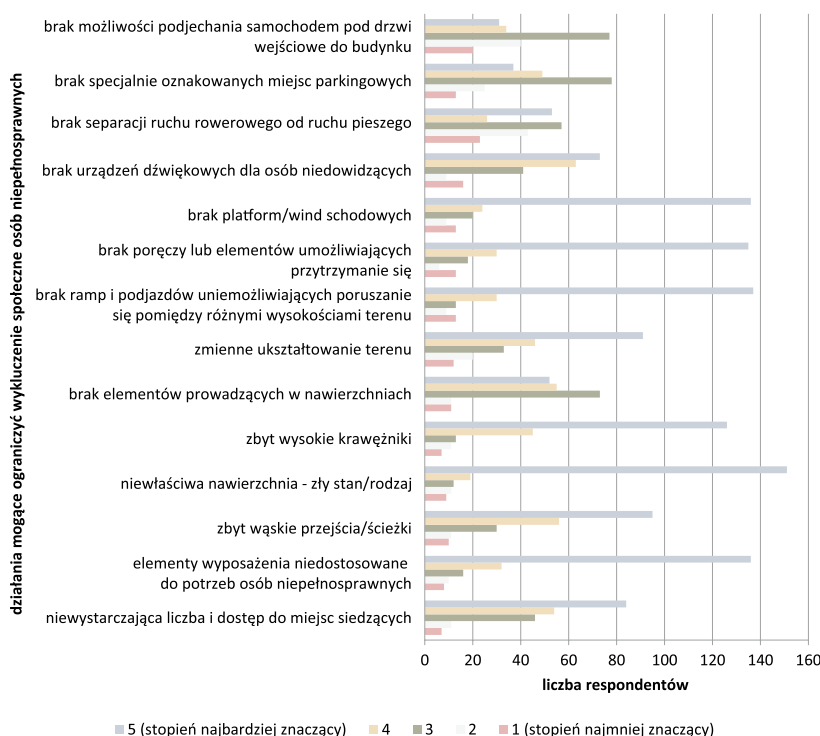
Ryc. 19 Ocena dostępności wybranych miejsc w przestrzeniach osiedli mieszkaniowych dla osób niepełnosprawnych (oprac. własne)

Ważną w badaniu była kwestia dotycząca barier wpływających na ograniczenie codziennego funkcjonowania osób niepełnosprawnych w przestrzeniach osiedli mieszkaniowych. W tym pytaniu respondenci zostali poproszeni o ocenę wpływu poszczególnych barier w skali od 1 (stopień najmniej znaczący) do 5 (stopień najbardziej znaczący) na możliwość spędzania czasu i przemieszczania się osób niepełnosprawnych w miejscach ich zamieszkania. Respondenci najczęściej przyznawali ocenę o najwyższym

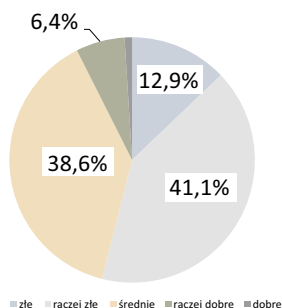
stopniu znaczenia, sugerowanym w pytaniu barierom. Z badania wynika, że największe znaczenie ma niewłaściwa nawierzchnia, w tym jej stan a nawet rodzaj. Tej odpowiedzi ocenę 5 przyznało aż 151 osób biorących udział w badaniu. Równie znaczący okazał się brak platform i wind schodowych, brak poręczy lub elementów umożliwiających przytrzymanie się, brak ramp i podjazdów uniemożliwiających przemieszczanie się pomiędzy różnymi wysokościami terenu, elementy niedostosowane do potrzeb osób niepełnosprawnych czy zbyt wysokie krawężniki. Dla badanych najmniejsze znaczenie miał brak możliwości podjechania samochodem pod drzwi wejściowe do budynku, brak specjalnie oznakowanych miejsc parkingowych, brak separacji ruchu rowerowego od ruchu pieszego, brak urządzeń dźwiękowych dla osób niedowidzących, brak platform/wind schodowych, brak poręczy lub elementów umożliwiających przytrzymanie się, brak ramp i podjazdów uniemożliwiających poruszanie się pomiędzy różnymi wysokościami terenu, zmienne ukształtowanie terenu, brak elementów prowadzących w nawierzchniach, zbyt wąskie przejścia/ścieżki, elementy wyposażenia niedostosowane do potrzeb osób niepełnosprawnych, niewystarczająca liczba i dostęp do miejsc siedzących (ryc. 20).

Ryc. 20 Bariery wpływające na ograniczenie codziennego funkcjonowania osób niepełnosprawnych w przestrzeniach osiedli mieszkaniowych (oprac. własne)

W ogólnej ocenie przystosowania osiedli mieszkaniowych do potrzeb osób niepełnosprawnych najczęściej odpowiadano, że są one raczej źle dostosowane (41,1%), 38,6% odpowiedziało, że osiedla mieszkaniowe są średnio dostosowane do potrzeb osób niepełnosprawnych, 12,9% – źle, a 6,9% – raczej dobrze. Tylko 1% osób biorących udział w badaniu uważa, że zamieszkiwane przez nich osiedle jest dobrze przystosowane do potrzeb osób niepełnosprawnych (ryc. 21).

Ryc. 21 Opinia osób ankietowanych na temat ogólnego przystosowania osiedli mieszkaniowych do poruszania się przez osoby niepełnosprawne (oprac. własne)

Z przeprowadzonych badań potrzeb i oczekiwań użytkowników terenów zieleni osiedli mieszkaniowych wynika, że seniorzy stanowią bardzo duży udział wśród grup społecznych często korzystających z tych przestrzeni. Coraz częściej można także spotkać osoby z różnym stopniem niepełnosprawności w przestrzeniach w miejscu zamieszkania. Duża liczba respondentów wskazuje także, że osoby niepełnosprawne oraz seniorzy bardzo często spotykają się z marginalizacją i wykluczeniem społecznym, które wynikają między innymi z braku dostosowania infrastruktury przestrzeni publicznych w sposób ułatwiający tym osobom dostęp do najważniejszych elementów tworzących strukturę osiedla. Często powodem ich wykluczenia poza niepełnosprawnością i chorobą staje się również brak akceptacji w lokalnym społeczeństwie, brak opieki ze strony bliskich, a nawet samotność. Znaczące okazało się stosowanie działań mogących ograniczyć wykluczenie społeczne tych grup poprzez stosowanie innowacyjnych technologii wspomagających projektowanie uniwersalne, wprowadzenie większej liczby miejsc przeznaczonych do wspólnego spędzania czasu, angażowanie społeczeństwa w wolontariat oraz prace na rzecz osób niepełnosprawnych i seniorów czy prowadzenie różnego rodzaju kampanii społecznych, których celem jest promowanie pozytywnego wizerunku tych osób w społeczeństwie. Osoby biorące udział w badaniu wskazują na konieczność częstego wychodzenia z domu, którego powodem jest zaspokojenie podstawowych potrzeb z zakresu świadczonych usług handlu oraz opieki medycznej. Bardzo duża część użytkowników wskazuje także, że powodem wychodzenia z domu jest po prostu chęć spędzenia wolnego czasu na świeżym powietrzu w formie spaceru, odpoczynku na ławce czy obserwacji najbliższego otoczenia. Warto zauważyć, że wśród seniorów i niepełnosprawnych najczęstszym powodem rezygnacji ze spędzania wolnego czasu w przestrzeniach osiedli mieszkaniowych jest stan zdrowia czy bariery wynikające z technicznych uwarunkowań. Wśród nich najczęściej wskazywano niewłaściwą nawierzchnię oraz jej zły stan techniczny, ale także: elementy wyposażenia, które są niedostosowane do potrzeb osób niepełnosprawnych i seniorów, brak poręczy lub elementów umożliwiających przytrzymanie się, brak separacji ruchu rowerowego od pieszego czy po prostu brak specjalnych urządzeń umożliwiających funkcjonowanie osobom niepełnosprawnym. W konsekwencji osoby biorące udział w badaniu najczęściej oceniali średnio lub źle ogólne przystosowanie osiedli mieszkaniowych do poruszania się i zaspokajania podstawowych potrzeb osób niepełnosprawnych i seniorów, a elementami, które mogłyby zachęcić ich do częstszego spędzania w nich czasu są: przestrzenie przeznaczone do kameralnego wypoczynku, większa ilość zieleni i miejsc przeznaczonych do siedzenia – ławek.

Koncepcja adaptacji przestrzeni Osiedla Sadyba w Warszawie do potrzeb osób niepełnosprawnych i seniorów¹⁹

Realizując cele, które związane były z poprawą funkcjonowania społecznego i komunikacyjnego przestrzeni osiedla, jakie mają być zgodne z ideą projektowania uniwersalnego dostosowanego dla osób niepełnosprawnych i seniorów, przystąpiono do sporządzenia koncepcji (ryc. 22). Zastosowane rozwiązania uwzględniają korektę układu komunikacji, a także rozbudowę istniejących funkcji społecznych. Umożliwiły połączenie wielu elementów w spójną całość, mającą znaczenie pod względem estetycznym i funkcjonalnym, szczególnie pod względem potrzeb, jakie mają osoby niepełnosprawne i seniorzy korzystający ze wspólnych przestrzeni.

Rytm, który został wprowadzony w aranżacji osiedla, narzucony został przez otaczającą je komunikację pieszą oraz liniową i blokową formę zabudowy. Układ oparty na pierwotnej koncepcji zagospodarowania osiedla według projektu Haliny Skibniewskiej i Aliny Scholtz poddano korekcie, zachowując podstawowy układ i uzupełniając go o nowe powiązania, ułatwiające przemieszczanie się osobom niepełnosprawnym i seniorom. Wprowadzając hierarchię pomiędzy ciągami pieszymi uczyniono ich przebieg, który w wielu miejscach podkreślono rabatami z krzewów, bylin i traw ozdobnych, oddziałujących pozytywnie na użytkowników barwami, zapachem i atrakcyjną strukturą. Ich celem jest również wyeliminowanie przedęptów w niepożądanych miejscach, które mogą powstawać w wyniku skracania drogi przez mieszkańców i użytkowników osiedla. Układ komunikacji zaprojektowano w sposób, który ma ułatwiać osobom niepełnosprawnym i seniorom orientację w przestrzeni, stąd wprowadzono szereg tablic i znaków informacyjnych wyposażonych w głosowe komunikaty oraz dostęp do Internetu. Na głównych ciągach pieszych zaproponowano zastosowanie elementów prowadzących w nawierzchniach, które mają ułatwić osobom z dysfunkcjami wzroku przemieszczanie się pomiędzy najważniejszymi częściami osiedla. Niezbędne jest zastosowanie elementów ostrzegawczych w nawierzchni we wszystkich punktach mogących stwarzać potencjalne zagrożenie dla tych osób (przejścia dla pieszych przez jezdnię i ścieżki rowerowe, skrzyżowania głównych ciągów komunikacyjnych). Przebieg komunikacji rowerowej odseparowano od pieszych ciągów umożliwiając poruszanie się po terenie osiedla rowerem w sposób bezpieczny dla wszystkich użytkowników, zarówno seniorów i niepełnosprawnych, ale także dzieci bawiących się w przestrzeniach wspólnych osiedla. Nawierzchnia ciągów pieszych powinna być wykonana z jednolitego, gładkiego i ograniczającego poślizg materiału, natomiast ścieżki rowerowe powinny mieć barwę kontrastującą z pozostałym układem elementów komunikacji. Wzdłuż głównych ciągów pieszych oraz w pobliżu wielobarwnych rabat

¹⁹ Koncepcja Osiedla Sadyba w Warszawie jest przykładowym opracowaniem sporządzonym na potrzeby pracy dyplomowej, w oparciu o szereg przeprowadzonych analiz uwarunkowań zewnętrznych i wewnętrznych terenu oraz wyniki badań potrzeb i oczekiwań użytkowników przestrzeni osiedlowych i badań obserwacyjnych. Umożliwiły one wskazanie słabych i mocnych stron w projektowaniu przestrzeni wspólnych otaczających osiedle, na które należy zwrócić uwagę podczas procesu projektowego i adaptowania istniejących już osiedli.

UKŁAD PRZESTRZENNY

zaprojektowano ławki wyposażone w podłokietniki i oparcia. Układ tych elementów wyposażenia został zaplanowany jako równomierny w przestrzeni osiedla z zapewnieniem odległości umożliwiających odpoczynek osobom o ograniczonej mobilności.

Dla osób niepełnosprawnych i seniorów, którzy z różnych powodów nie mogą przemieszczać się po pozostałych strefach osiedla, zaprojektowano nowe placówki do kameralnego wypoczynku. Zlokalizowane są one w przestrzeniach wejść do miejsc zamieszkania. Każdy z nich wyposażony został w ergonomiczne ławki, klimatyczne oświetlenie zapewniające bezpieczeństwo oraz możliwość wydłużenia czasu spędzanego na zewnątrz po zmierzchu, kosze na śmieci, stoliki do gry w szachy oraz dostęp do sieci Wi-Fi. Nie wielkie przestrzenie mają także wpływać na ograniczenie wykluczenia społecznego i marginalizacji użytkowników z różnych grup wiekowych, w tym szczególnie seniorów jak i niepełnosprawnych, pozytywnie wpływając na integrację i poprawę stosunków sąsiedzkich wśród całej społeczności mieszkańców.

W centralnej części osiedla zaprojektowano strefę sportu i rekreacji. Oprócz otwartej przestrzeni Parku im. S. Dygata, która służy dzieciom do gier i zabaw, a posiadaczom psów jako miejsce spaceru, znajduje się tam boisko do gry w piłkę nożną i tenisa. We wschodniej części rewitalizacji poddano boisko do gry w koszykówkę oraz wprowadzono plac do gry w bule. Strefie towarzyszy plac wypoczynkowy ze świetlną girlandą i z miejscami do wypoczynku, który ma na celu międzypokoleniową integrację mieszkańców. Adaptacji uległ również istniejący wzdłuż parku deptak, będący sercem osiedla. Służy on wypoczynkowi wszystkich mieszkańców, szczególnie seniorom i rodzicom bawiących się tam dzieci. Zaprojektowano na nim wygodne ławki, kosze na śmieci i oświetlenie. Jego przebieg podkreślono szpalerem drzew chroniących użytkowników przed działaniem promieni słonecznych w gorące dni. W tej części osiedla zaprojektowano także kolorowy plac zabaw, na którym urządzenia dostosowane są do potrzeb dzieci niepełnosprawnych. Ma on na celu budowanie świadomości wśród najmłodszych przez zapobieganie dyskryminacji prowadzącej do wykluczenia społecznego. Dodatkowym atutem projektu jest sensoryczna ścieżka znajdująca się w centralnym punkcie osiedla. Została ona podkreślona roślinnością o terapeutycznych właściwościach nie tylko dla osób niepełnosprawnych i seniorów, ale również dla pozostałych potencjalnych użytkowników.

Wzdłuż zachodniej części osiedla zaadaptowano istniejący parking, na którym zaprojektowano dostosowane do potrzeb osób niepełnosprawnych miejsca postojowe, odpowiednio oznakowane kolorem nawierzchni i znakiem pionowym. Tę samą zasadę wykorzystano w projektowaniu pozostałych parkingów znajdujących się na osiedlu. Aby ograniczyć emisję hałasu pochodzącą z komunikacji kołowej wprowadzono strefy zieleni izolacyjnej, w formie nasadzeń z drzew i krzewów. Wszystkie strefy wejść do budynków mieszkalnych znajdujące się na innym poziomie połączone zostały z układem komunikacji pochylniami wyposażonymi w poręcze, co pozwala osobom niepełnosprawnym bezkolizyjne korzystanie z tych przestrzeni, a dodatkowo poprawiają ich dostępność i komfort poruszania się eliminując dotychczasowe bariery.

Zaproponowane w koncepcji zagospodarowania przestrzenie wypoczynkowe znajdujące się w pobliżu miejsc zamieszkania mają pozytywny wpływ na możliwości spędzania czasu na zewnątrz przez osoby niepełnosprawne i seniorów. Czytelny układ, bliska lokalizacja i dostępność tych miejsc może zachęcić te osoby do częstszego spędzania czasu

we wspólnych przestrzeniach osiedla. Poddany adaptacji układ komunikacji nie stwarza barier wśród tych grup użytkowników oraz pozwala w łatwy sposób przemieszczać się im pomiędzy wybranymi strefami osiedla, a także dostać się na zewnątrz do stref otaczających. Przenikające się przestrzenie o różnych funkcjach, z których korzystać mogą wszyscy użytkownicy i mieszkańcy osiedla, a w szczególności osoby niepełnosprawne i seniorzy, pozytywnie wpływają na budowanie więzi sąsiedzkich i ograniczenie zjawiska wykluczenia społecznego.

Podsumowanie i wnioski

Zastosowanie zasad projektowania uniwersalnego, obowiązkowe do wprowadzenia zwłaszcza w przestrzeniach zamieszkania wielu osób narażonych na wykluczenie, jest nadal wyzwaniem, mimo rosnącej świadomości projektantów i użytkowników. Osiedla mieszkaniowe, z których przestrzeni korzysta wiele osób, w tym zwłaszcza seniorów i niepełnosprawnych, są jednocześnie doskonałym poligonem badawczym dla wdrażania rozwiązań służących poprawie funkcjonowania tych przestrzeni i jednocześnie poprawie ich dostępności. Koncepcja zagospodarowania Osiedla Sadyba opracowana została w oparciu o wytyczne wynikające z przeglądu literatury, analiz uwarunkowań wewnętrznych i zewnętrznych oraz badań ankietowych i obserwacji dotyczących potrzeb osób niepełnosprawnych i seniorów. Zawiera kluczowe rozwiązania, niezwykle przydatne w codziennym funkcjonowaniu seniorów i niepełnosprawnych, ale jednocześnie ułatwiające korzystanie z przestrzeni osiedlowej przez innych użytkowników. Ukształtowana na nowo przestrzeń, która jest zgodna z pierwotną koncepcją Haliny Skibniewskiej i Aliny Scholtz mającej dostosowywać osiedla do potrzeb osób niepełnosprawnych i seniorów, stanowi miejsce atrakcyjne również pod względem wizualnym, reprezentacyjnym, a teren i tworzące go elementy zagospodarowania są spójne oraz funkcjonalne, stając się alternatywą dla adaptacji osiedla do nowych funkcji. Sposób, w jaki zaprojektowano przestrzeń osiedla, w pełni odpowiada potrzebom osób niepełnosprawnych i seniorów, jednocześnie ograniczając negatywne zjawisko dyskryminacji prowadzące do wykluczenia społecznego tych osób. Zastosowanie zasad zgodnych z ideą projektowania uniwersalnego pozwoliło rozwiązać problem dostępności dla osób ze specjalnymi wymaganiami, a zaproponowane mniejsze przestrzenie do wypoczynku kameralnego, które znajdują się w pobliżu miejsc zamieszkania pozwalają użytkownikom z ograniczeniami spędzać czas w otwartych przestrzeniach wraz z innymi mieszkańcami, bez konieczności przemieszczania się. Należy także dodać, że działania w sferze przestrzenno-funkcjonalnej i społecznej wymagają podejścia kompleksowego, co w efekcie może przyczynić się do znacznej poprawy atrakcyjności przestrzeni osiedlowych dla mieszkańców i innych potencjalnych użytkowników, stwarzając możliwości wypoczynku osobom niepełnosprawnym i seniorom, bez utraty istotnych dla terenu osiedla wartości. Eliminacja barier zarówno społecznych, jak i architektonicznych powinna być pierwszym krokiem do poprawy funkcjonowania miejsc zamieszkania osób o szczególnych wymaganiach.

Bibliografia

Literatura

Biel-Ziółek K., *Wpływ barier mentalnych, społecznych i zawodowych na jakość życia osób chorych lub niepełnosprawnych*, [w:] Nauczyciel i Szkoła, t. 3, nr 63, Kraków, Akademia Ignatianum, 2017

Carroll J., Qualls S. H., *Moving into senior housing: Adapting the old, embracing the New*, Generations 38(1), San Francisco, 2014

Gronostajska B. E., *Kształtowanie środowiska mieszkaniowego dla seniorów*, Wrocław, Oficyna Wydawnicza Politechniki Wrocławskiej, 2016

Hulek A., *Człowiek niepełnosprawny we współczesnym świecie*, [w:] Hulek A. (red.), *Człowiek niepełnosprawny w społeczeństwie*, Warszawa, Materiały II Kongresu TKW, 1986

Janiszewska A., *Problem jakości życia ludzi starych w dokumentach międzynarodowych i krajowych*, [w:] *Jakość życia ludzi starych – wybrane problemy* nr 14, Łódź, Wydawnictwo Space – Society – Economy, 2015

Jankowska M., *Prawa osób niepełnosprawnych w międzynarodowych aktach prawnych*, [w:] *Niepełnosprawność – zagadnienia, problemy, rozwiązania*, Warszawa, Państwowy Fundusz Rehabilitacji Osób Niepełnosprawnych, 2012

Jeleński T., Kosiński W., *Jak przetworzyć miejsce: Podręcznik kreowania udanych przestrzeni publicznych*, Kraków, Fundacja Partnerstwo dla Środowiska, 2009

Kawczyńska-Butrym Z., *Niepełnosprawność – specyfika pomocy społecznej*, Katowice, Biblioteka Pracownika Socjalnego, 1998

Kimic K., *Ograniczenia w zakresie korzystania z przestrzeni osiedlowej przez seniorów na przykładzie terenu SMB „Imielin” w Warszawie*, [w:] Herudzińska M., Błaszczak I. (red.), *Znane i nieznanie oblicza starości jako obszar wyzwań dla społeczeństw XXI wieku*, Warszawa, Wydawnictwo SGGW, 2016

Komar B., *Współczesna jakość spółdzielczej przestrzeni osiedlowej w świetle zasad rozwoju zrównoważonego na wybranych przykładach*, Gliwice, Wydawnictwo Politechniki Śląskiej, 2014

Kuciński K., *Osiedle Sadyba*, [w:] *50 lat Międzyzakładowej Spółdzielni Mieszkaniowej Energetyka*, Warszawa, Międzyzakładowa Spółdzielnia Mieszkaniowa „Energetyka”, 2008

Kuryłowicz E., *Projektowanie uniwersalne. Udostępnianie otoczenia osobom niepełnosprawnym*, Warszawa, Centrum Badawczo-Rozwojowe Rehabilitacji Osób Niepełnosprawnych, 1996

Ostrowska A., *Niepełnosprawni w społeczeństwie. Postawy społeczeństwa polskiego wobec ludzi niepełnosprawnych (Raport z badań)*, Warszawa, Wydawnictwo Instytutu Filozofii i Socjologii PAN, 1994

Siestrzewitowska M. J., *Zagadnienia przystosowania rozwiązań projektowych do potrzeb osób niepełnosprawnych oraz seniorów w nauczaniu projektowania urbanistycznego*, [w:] *Teka Komisji Architektury, Urbanistyki i Studiów Krajobrazowych* Nr 1, Lublin, Wydawnictwo PAN, 2016

Skibniewska H., *Rodzina a mieszkanie*, Warszawa, Wydawnictwo PWN, 1974

Szołtysek J., *Miasto dostosowane do potrzeb osób niepełnosprawnych: Przykłady działań Częstochowy i Gliwic*, [w:] Szołtysek J., Trzpiot G. (red.), *Demograficzne uwarunkowania logistyki społecznej*, nr 175, Katowice, 2013

Zrałek M., *Bariera życiowa niepełnosprawnych ze szczególnym uwzględnieniem barier architektonicznych*, [w:] *Prace Naukowe, t. Niepełnosprawni w środowisku społecznym*, Katowice, Akademia Ekonomiczna, 1999

Dokumenty prawne i normy

Ustawa o osobach starszych z dnia 11 września 2015 r., (Dz. U. 2015, poz. 1705 z późn. zm.)

Międzynarodowa Klasyfikacja Funkcjonowania, Niepełnosprawności i Zdrowia (International Classification of Functioning, Disability and Health – ICF), 2001, Światowa Organizacja Zdrowia (WHO)

Ustawa z dnia 29 listopada 1990 r. o pomocy społecznej (Dz. U. 1990 nr 87, poz. 506 z późn. zm.)

Konwencja o prawach osób niepełnosprawnych z dnia 13 grudnia 2006 r., (Dz. U. 2012, poz. 1169 z późn. zm.)

Ustawa o zapewnieniu dostępności osobom ze szczególnymi potrzebami z dnia 19 lipca 2019 r., (Dz. U. 2019, poz. 1696 z późn. zm.)

Źródła internetowe

GUS, 2014a, *Prognoza ludności na lata 2014–2050*, <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/ludnosc/prognoza-ludnosci/prognoza-ludnosci-na-lata-2014-2050-opracowana-2014-r-1,5.html>, [dostęp: 10.01.2024]

GUS, 2014b, *Sytuacja demograficzna osób starszych i konsekwencje starzenia się ludności Polski w świetle prognozy na lata 2014–2050*, <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/ludnosc/ludnosc/sytuacja-demograficzna-osob-starszych-i-konsekwencje-starzenia-sie-ludnosci-polski-w-swietle-prognozy-na-lata-2014-2050,18,1.html>, [dostęp: 10.01.2024]

GUS, 2016, *Ludność w wieku 60+. Struktura demograficzna i zdrowie*, <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/ludnosc/ludnosc/ludnosc-w-wieku-60-struktura-demograficzna-i-zdrowie,24,1.html>, [dostęp: 10.01.2024]

GUS, 2020a, *Jakość życia osób starszych w Polsce*, <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/warunki-zycia/dochody-wydatki-i-warunki-zycia-ludnosci/jakosc-zycia-osob-starszych-w-polsce,26,2.html>, [dostęp: 10.01.2024]

GUS, 2020b, *Osoby niepełnosprawne w 2019 roku*, <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/rynek-pracy/pracujacy-bezrobotni-bierni-zawodowo-wg-bael/osoby-niepelnosprawne-w-2019-roku,33,1.html>, [dostęp: 10.01.2024]